

niszteriális hivatalnokoknak. Május 9-re pedig Lederer Ignác (1769–1849) lovassági tábornoknak, a budai Genaral-Kommando főparancsnokának tervezett charivarit. Vélhetően Perczel Mór (1811–1899), a Belügyminisztérium rendőri osztályának vezetője közbelépésére ez elmaradt. (Ám 10-én megtartották.)

A május 9-én a már összegyülekezett pesti fiatalok azonban úgy gondolták, hogy akkor más valakit „tisztelnek meg”. A József főherceg (ma József nádor) térre vonultak és ott a házánál Stáhly Ignác (1787–1849) főorvosnak adtak macskazenét. Indokul az szolgálta, hogy korábban ő is kiszolgált a Metternich-féle rendszert. Másrészt megfontolt intézkedéseit a forrongó fiatalok régmódinak, bürokratikusnak gondolták.

A csodagyerekként indult Stáhly minderre nem szolgált rá. Először is kiváló szakember volt: egyetemi tanár, 1839-től az MTA tiszteleti tagja, 1843-tól országos főorvos, 1846-tól Pest város díszpolgára. 1848-ban a Kereskedelemügyi Minisztériumban az orvosi ügyek osztályának vezetője lett. 1848 őszén felajánlotta szolgálatát Kossuth Lajosnak – inkább humanista érzésből, mint politikai meggyőződésből. A Honvédelmi Bizottmány a katonai egészségügy irányításával bízta meg. Valóban sokat tett ezen a téren, így szervezte a honvédorvosi szolgálatot, előkészítette a tábori kórházak szervezését. Az igaztalan támadások, a túlfeszített munka, és egyetlen, huszártiszt fiának hősi halála hozzájárult 1849. április 28-i elhunytához.⁴⁵

Negatív és pozitív jogkövetkezmény

A Széchenyi Istvánnal szemben eltervezett macskazenét a személynök tekintélyével, mondhatni informálisan akadályozta meg. Így természetesen fel sem merült az esetleges hatósági intézkedés. A Stáhly Ignác ellen tartott macskazenének pedig nem lett semmilyen következménye. A hatóságok azt nem akadályozták meg, a menetelő, tüntető csoportot nem oszlatták fel, a macskazenélőkkel szemben semmilyen eljárás nem folyt.

Széchenyi Istvánt a macskazene csak fenyegette, viszont népszerűsége csúcán többször is részesült fáklyászenében. Így 1834. május 10-én Pozsonyban az országgyűlési ifjúság rendezett tiszteletére fáklyásmenetet, majd 1836. május 7-én, illetve 1840. június 4-én Pesten a fiatalság adott részére fáklyászenét.

Valamely jeles személy előtt tisztelgő szerenád, fáklyásmenet, kivilágítás mint jogszokás az elismerést jelentő, pozitív tartalmú joghatások sorába tartozott. Ugyanis a népi jogéletben a hátrányos jogkövetkezmények, vagyis a közvélemény büntetések mellett léteztek az előnyt hordozó jogkövetkezmények is. Ez utóbbiakra a kutatás eddig csekély figyelmet fordított. Pedig megvoltak ennek is a formái a falusi parasztság körében éppen úgy, mint városon a politikailag érzékeny fiataloknál vagy a megfontoltabb polgároknál. A szenvedélyes Széchenyi ezek egyikéből méltán részesült. Ybl Miklós viszont foglalkozása, karaktere okán valószínűleg nem kapott fáklyászenét, bár megérdemelte volna.

Gelencsér József

„Lelkileg erősebb leszel, és tisztábban látsz.”

A böjt és a böjtölés napjainkban egy magyar görögkatolikus közösségben

Tanulmányomban az ópályi görögkatolikus egyházközség példáján mutatom be a böjt témájának néhány fontos pontját. Elsősorban a nagyböjt kérdéskörével foglalkoztam, de a többi időszaki böjt megvalósulásának módjára, a fogadott böjtökre és a ráböjtölés jelenségére is kitérek írásomban. A következő kérdésekre válaszolok. Létezik-e egy egységes ópályi böjti minta? Működő és élő jelenség-e a böjt a vizsgált közösségben, napjainkban?¹ Hogyan valósul meg itt a nagyböjt, a fogadott böjt és a ráböjtölés?

⁴⁵ *Urbán Aladár*: 1848-as forradalmunk első áldozata. In: *Communicationes ex Bibliotheca Medicinae Hungarica* 41. Bp., 1967. 151–159.; *Szállási Árpád*: Néhány újabb adat Stáhly Ignác munkásságához. *Orvosi Hetilap* 1988. 508–510.

¹ Gyűjtéseimet 2010 és 2013 között végeztem.

Ópályi egy 2906 lélekszámú, felekezetiileg heterogén (református, római katolikus és görögkatolikus) település, amely Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Mátészalka mellett, a Kraszna folyó partján fekszik.

A görögkatolikus böjtről

„A böjt a mértékletesség erényének cselekedete: tágabb értelemben minden erkölcsi megfontolásból fakadó önmegtartóztatás, főként az érzéki élvezetektől való tartózkodás; szoros értelemben az önfenntartási ösztön megfékezése az evésben és ivásban. Célja a lélek fölemelése a testi vágyak megfékezésével, s a bűnbánat kifejezése.”² Fontos kiemelnünk itt a tágabb és szűkebb értelmezés közötti különbséget, a mértékletesség és önmegtartóztatás jelenségét, ami sok mindenre, többek között az ételbevitelre is vonatkozhat. A mai köztudatban a táplálkozásra vonatkozó szabályok (konkrétan a hús tilalma) a legelterjedtebbek a böjt kapcsán; a lelki megtisztulás sok esetben fizikai méregtelenítéssé redukálódott.

Kisbán Eszter, egy 1984-es tanulmányában ír arról, hogy a késő középkorban a római katolikus egyház absztinenciára és elfogyasztott ételekre vonatkozó szabályai nem kevésbé voltak szigorúak a keleti egyház gyakorlatainál.³ Az idők során ez a hasonlóság egyre inkább oldódott, s a keleti kereszténységben, így a bizánci rítusú katolikusoknál is megmaradt a böjti szigorúság, míg ehhez képest a nyugati kereszténység gyakorlataiban enyhülés következett be. Nem véletlen, hogy a görögkatolikus böjt jelenségét tárgyaló munkák szinte mindegyikében megtaláljuk azt a komparatív szemléletet, mely a római katolikus böjthöz képest viszonyít, és amely által a szigorúság, a hosszabb időtartam, illetve az egyházi évré eső böjti időszakok magasabb száma kerül kiemelésre. A bizánci és a latin rítus szerinti böjt kapcsán Bartha Elek a fő eltéréseket a böjti napok számában, az ünnepek rendjében, a böjti időszak hosszában, és az előírásokban látja.⁴

A görögkatolikus egyház éves rendjében négy időszakos böjt van. Az egyházi év szeptember elsejével veszi kezdetét, s így az első hosszabb böjti időszak november tizenötödikén indul, és karácsony végéig tart. Ez a hathetes karácsonyi előböjt, ami így két héttel hosszabb, mint a római katolikusok négyhetes adventi időszaka. A következő böjti intervallum, az év legfontosabb és minden bizonnyal legismertebb bűnbánati időszaka, a nagyböjt. A húsvét előtti nyolcadik vasárnap neve a húshagyó, a hetedik vasárnap neve pedig a vajhagyó vasárnap, mely után a hétfői nappal veszi kezdetét a tulajdonképpeni böjt. Ennek a napnak tiszta hétfő a neve. Érdekes, hogy ennek a hétfői napnak konkrét elnevezésével a terepen nem találkoztam; csupán *nagyböjt első napjaként*, vagy *vajhagyó vasárnapot követő hétfőként* emlegették.

Egy, a ciprusi böjt megvalósulásáról írott tanulmányban kiemelik, hogy a görög ortodoxoknál is tiszta hétfőnek nevezik ezt a napot, mert a test és a lélek megtisztulása ekkor veszi kezdetét.⁵

Láthatjuk tehát, hogy a görögkatolikus nagyböjt hosszabb, hiszen nem hamvazószerdán, hanem vajhagyó vasárnap utáni hétfőn, két nappal korábban kezdődik. Ennek az oly sokszor emlegetett „hosszúságnak” az oka az is, hogy a húshagyó vasárnap után már elméletileg el kell hagyni a húst az ételekből. Ez azt jelenti, hogy a böjt előtti héten még lehet tejet, túrót és más állati eredetű ételt fogyasztani, de húst nem. A pünkösdi utáni vasárnapot követő hétfőn kezdődik a Péter-Pálra való felkészülés, az apostolfejedelmek böjtje. Ennek hossza változó, egytől hat hétig terjedhet. Nagyboldogasszony ünnepét (augusztus 15.) egy kéthetes böjt előzi meg, ez az egyházi év utolsó bűnbánati időszaka. Nemcsak böjti időszakok léteznek a görögkatolikusoknál, hiszen egyes napokat is böjttel kell megszentelni (korábban ez szigorú böjttöt jelentett). Ilyen például Keresztelő Szent János fejevétele, augusztus 29.⁶

Az összes böjti periódus keretén belül három szintet különböztetünk meg. Beszélünk hústalan, szigorú és bűnbánati napokról. A görögkatolikusok hústalan napjai a nagyböjt szerdái és péntekjei, valamint a többi böjt péntekje.⁷ Egyes helyeken a nagyböjt hétfőit is megtartják, ennek valószínűleg a tiszta

² Magyar Katolikus Lexikon: *böjt* címszó. Elérhető: <http://lexikon.katolikus.hu/B/b%C3%B6jt.html>

³ *Kisbán Eszter*: Korszakok és fordulóponatok a táplálkozási szokások történetében Európában. Ethnographia XCV. 1984. [384–399.] 387.

⁴ *Bartha Elek*: Böjti hagyományok és olajosnövény-kultúra a keleti kereszténység határán. In: Kéve. Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kováts Attila tiszteletére. Szerk. S. Lackovits Emőke–Viga Gyula. Ethnica Kiadó, Debrecen–Veszprém, 2003. [185–192.] 186.

⁵ *Egoumenidou, Euphrosyne–Michaelides, Demetrios*: Fast in Cyprus. In: Food and celebration. Szerk. Lysaght, Patricia. Zlacoba zrc/zrc publishing zrc sazu, Ljubljana, 2002. [55–65.] 56.

⁶ Ópályiban még az 1940-es években élt az egy tálból evés szokása ezen a napon, mert úgy tartották, hogy a szent fejét egy táliban hozták elő.

⁷ *Ivancsó István*: Görögkatolikus szertartástan. Szent Athanáz Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1997. 166.

hétfő az oka. A legszigorúbb böjt két napot foglal magában, a nagyböjt első és utolsó napját. Ilyenkor nem csak a hús, de az állati eredetű ételek fogyasztása is tiltott, sőt, az is előfordul, hogy csak vizet fogyasztnak ilyenkor, egészen napnyugtáig. Az egyházi szabályok szerint tehát ez a két nap tartozik a szigorú böjt alá, de érdemes megjegyezni, hogy a gyakorlatban a nagypénteket, Jézus keresztre feszítésének napját tartják meg többen. Az egyházi évben előforduló mind a négy bűnbánati időszakon belül a fent említettek kivüli napok, az egyházi év minden szerdája és péntekje, augusztus 29. és szeptember 14., valamint karácsony, vízkereszt és húsvét vigíliája bűnbánati nap.⁸

A görögkatolikus népi vallásossággal foglalkozó munkák kiemelik a hívők nagyböjtre való „szigorú” felkészülését, az edények hamulúggal való kifőzését, az olaj mint zsírt helyettesítő élelmiszer jelenlétét stb.⁹ Az tény, hogy a fent említett jelenségek léteztek egykor, és valószínűleg ma is találunk olyan híveket, akik hamulúggal kifőzik a zsíros edényt nagyböjt előtt, vagy éppen a fent bemutatott „szabályok” szerint élnek meg a böjtot, de az egyházi év böjti időszakainak a „nép”¹⁰ körében való gyakorlati megvalósulása falvanként, családonként, korosztályonként sőt, egyénenként más és más.

A böjt és az étkezés

Az ópályi görögkatolikus hitközséghez tartozók lélekszáma nyolcszáz fő körül mozog. Természetesen nem mindenki gyakorolja vallását, és nem mindenki fizet egyházadót, így, mint minden falunak, ennek is megvan a maga „aktív”, templomba járó népessége. Az idősebb generációnak ugyanúgy megvannak a „vallásos élenjárói”, mint a fiatalabb korosztálynak, de a vasárnap liturgiákon való rendszeres megjelenés kapcsán mindössze pár (körülbelül tíz) fiatal neve került szóba.

A múltra vonatkozólag több olyan dokumentum is fennmaradt, amelyek érdekes módon világítják meg az ópályi görögkatolikus böjtot. A XX. század elején nem egy olyan lelkésze volt a falunak, aki gyakorta (működése szinte minden évében) írt levelet a püspöknek, böjtről való felmentés ügyében. Ezeket az adatokat a nyíregyházi Görögkatolikus Püspöki Levéltárban találtam. Legalább kilenc ilyen jellegű irattal találkoztam. Két lelkészlől és két időszakról van szó. Az egyik ilyen időszak az 1920-as évek, a másik az 1930-as évek közepe, a két lelkész pedig Csopey Gábor és Turzán József. Legtöbbször a következő indokokra hivatkoznak: a hívek nehéz fizikai munkája, olajhiány, betegségek. Előfordul, hogy csak egy időszak böjtől kérnek felmentést, de olyanról is van tudomásom, amikor az egész évi négy időszak böjt és a többi heti és ünnepi böjtől is felmentést kér a lelkész.¹¹

Ma már az egyházi év négy bűnbánati időszaka előtt a pap mindig felhívja a figyelmet a böjt fontosságára, ennek ellenére az ópályi köztudatban ezek korántsem ennyire nyilvánvalóak. Az idők közül akadt olyan adatközlő, aki mind a négy felkészülő időszakot megnevezte, de általában a nagyböjti és ritkábban a karácsony előtti periódus a „közismert”.

„Mi úgy gyakoroljuk, hogy karácsony előtti, és a húsvét előtti, az számunkra szigorúbb...”¹²

„Karácsony előtt van hat hétig, ki megtartsa, meg húsvét előtt van hét hétig.”¹³

Ez a közismertség természetesen az elméleti, tehát sok esetben csak a passzív tudást jelenti. A nagyböjti időszak kezdetén, a vajhagyó vasárnapot követő hétfőn az egyházi előírások szerint szigorú böjt van. Ezzel a válaszadók egy része volt csak tisztában. Az állati eredetű ételek fogyasztása volna ilyen-

⁸ Ivancsó i. m. 166.

⁹ Bartha Elek i. m. 189, 190.; Magyar Márta: „Az bűtös ha olajos.” Az olaj szerepe a görögkatolikusok nagyböjti táplálkozásában. In: Kéve. Ünnepi kötet a 60 esztendő Selmeczi Kováts Attila tiszteletére. Szerk. S. Lackovits Emőke-Viga Gyula. Ethnica Kiadó, Debrecen–Veszprém, 2003. [193–196.] 194.

¹⁰ Nép alatt itt az ország különböző falvaiban és városaiban élő görögkatolikus híveket értem.

¹¹ Egy 1919-ben keltezett levél szövege a következő: „Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr, Krisztusban kegyes Atyám! A legalázatosabb tisztelettel kérem méltóságodat, kegyeskedne egész hitközségemet, valamint engem, családomat, háznépemet, és netalán vendégeimet a közelgő nagyböjt, valamint a folyó évi többi időszak mellett és ünnepi böjtök szigorú megtartása alól felmenteni. Alázatos kérelmem indoklására tisztelettel előadom, hogy híveim legnagyobb része nehéz fizikai munkát végez, továbbá: hogy hitközségemben igen sokan betegeskednek és egészségök, valamint testi erejük nem bírja a szigorú böjtölést és végül: hogy a böjtös eledel beszerzése jelenleg – csak drága volt, mint – igen nehéz, sőt csaknem lehetetlen. Ezek legalázatosabb előadása után Méltóságod főpásztori Jobbját fiúi hódolattal csókolva maradok Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Urnak Ópályiban 1919. Február 17. legalázatosabb fia és szolgálója: Csopey Gábor lelkész” Megtalálható: Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza: Hajdúdorogi Püspöki Hivatal iratai 701/1919.

¹² Saját gyűjtés: T. Beáta. Született: 1971.

¹³ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

kor tilos, de erre a napra vonatkozóan háromféle megvalósulás-változattal találkoztam. A válaszadók egy része tényleges szigorú böjtként tartja meg e napot, és például gyümölcsöt, vagy olajos pírítós kenyeret eszik. A középvonalon haladók ilyenkor nem esznek húst, de állati eredetű termékeket, tojást, vaját, tejet stb. igen. A harmadik kategória a tiszta hétfőt nem tartók csoportja.

Az ezt követő időintervallum, egészen húsvét vasárnapig a nagyböjt jegyében telik. A „régies” gyakorlat szerint a hétfőket, a szerdákat és a péntekeket kellene húsmentes napként tölteni. A nagyhétre (ami a bűnbánati időszak utolsó és egyben legkülönlegesebb hete) majd később térünk ki. Ópályiban sokan csak a szerdákat és a péntekeket, de még többen csak a péntekeket töltik ilyenképpen. Mint említettem, változatos képet mutat a gyakorlat, így „túlzások” is előfordulnak. *„A magyarországi görögkatolikuság egészére jellemző, hogy a böjti fegyelem terén jóval túlmennek az egyházi regulákon.”*¹⁴

A múltra vonatkozólag előfordultak olyan adatok, miszerint a negyvennapos böjt végig húsmentes volt. *„Mikor én még gyermek voltam, ajjajj, akkor kiserültük az edént is, hétfőtől, mikor megkezdődött a bűjt, hét hétig sose ettünk... hát húst nem ettünk.”*¹⁵

Ópályi is azok közé a települések közé tartozik, ahol zsír nélkül, olajjal főztek a böjt alatt, valamint ahol vajhagyó vasárnapon hamulúggal súrolták ki az edényeket, az esetleges állati eredetű maradékoktól való tartózkodás miatt. *„Vajhagyó vasárnap azonban valamennyi görögkatolikus vidékünkön hamulával súrolták ki a zsírtól a fazekakat, edényeket, s ettől kezdve csak olajjal főztek. Különösen szigorúan tartották a hétfői, szerdai és pénteki napokat.”*¹⁶

Bálint Sándor így ír a negyvenelés¹⁷ jelenségéről: *„Aki felfogadta magában, csak negyvenszer, azaz naponta csak egyszer evett naplemente után nagyböjtt egész ideje alatt... azt mondogatták, hogy aki negyvenelés közben hal meg, elkárhozik, mert az Urat kísértette, hozzá akart hasonló lenni.”*¹⁸

Ez a negyven napig tartó, folyamatos böjtölés előfordulhat ma is, én ezzel azonban gyűjtésem során nem találkoztam. Egy esetben fordult elő az, hogy az egyik adatközlő említette: ő és családja csak a vasárnapokon fogyasztott húst. Érdekes még egy fiatal lány „bűnbánati beosztása”, aki a hétfői, szerdai és pénteki napokon is a szigorú böjttöt tartja, tehát nem fogyaszt állati eredetű ételeket. *„Én a hétfő szerdai pénteket vállaltam és én akkor csak növényi eredetűt eszek.”*¹⁹

Az elméleti tudás természetesen nem minden esetben jelent gyakorlati cselekvést. Az internetes kérdőívre adott válaszokból például kiderül, hogy a „klasszikus” böjtölés a válaszadó fiatalok körében már nem él, sokan csak a nagypénteket, vagy még azt sem tartják. *„Én a nagypénteket szoktam tartani, de nagymamámról tudom, hogy ő például minden pénteken tartja... nem eszik húst...”*²⁰

Adatközlőim többsége böjti ételként nevezte meg a különböző salátákat és az olajos lecsót rizzsel, de a hagyományos paraszti ételekkel is találkoztam. Sokan fogyasztanak böjti időszakban gyümölcslevest, illetve krumplicelevest, de a krumpplángos és a pírítós kenyér is népszerű. Természetesen a különböző gyümölcsök, illetve a friss zöldségek is képezhetik a napi táplálékot, de ezek már a szigorú böjttöt jelentik. Találkoztam a különböző hagyományos ételek böjtös párjaival is, ilyen volt a gerslis töltött káposzta, vagy a kukoricás töltött káposzta és például a hamis gulyásleves.²¹

Ha a jelenség (böjt) különböző megvalósulási formáira gondolunk, a gyűjtés alapján számos típust különböztethetünk meg.

Az első típushoz tartozók a többséget képviselik, ők azok, akik csak a nagypénteket tartják meg. Egy másik verzió lehet a tiszta hétfőn és a nagypénteken való böjtölés. A harmadik csoportba tartozók a már említett két szigorú böjti napként bejegyzett napon böjtölnek, valamint péntekenként, ám „csupán” húsmentes étkezéssel teszik ezt, míg szintén mások a két szigorú napot egyházi előírások szerint tartják, a péntekeket pedig húsmentesen.

¹⁴ Bartha i. m. 188.

¹⁵ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

¹⁶ Bartha Elek: A görögkatolikus magyarság vallási néprajza. In: Magyar Néprajz VII. Szerk. Paládi-Kovács Attila. Akadémiai Kiadó, Budapest, [425–442.] 432.

¹⁷ Bár római katolikus kontextusban említi, érdekes lehet jelen dolgozat esetében is, hiszen a múltra vonatkozóan gyűjtöttem hasonló adatot.

¹⁸ Bálint Sándor: Karácsony, húsvét, pünkösd. Szent István Társulat, Budapest, 1973. 184

¹⁹ Saját gyűjtés: S. Judit. Született: 1981.

²⁰ Saját gyűjtés: M. Zsuzsa. Született: 1987.

²¹ A témáról bővebben: *Magyari* i. m.

„Lelkileg erősebb leszel, és tisztábban látsz.”²²

„A böjtnek és böjtölésnek kettős oldala van. Egyrészt benne van a lemondás mint elengedhetetlen tényező, másrészt a lelki gyarapodás, amely nélkül a böjtölés pusztá formalizmussá válnék.”²³

Az étkezési „szabályok” mögött ott húzódik a görögkatolikus böjt lényege, az Istenhez való közelebb kerülés, ami az önmegtartóztatás és az önként vállalt vállalkozás által teljesedik ki. Az önként vállalt rendszeresen elmondott imádságokat, elmélkedést és az (akár általunk választott) étkezési rendnek a betartását is jelentheti. A XXI. század „új” és a klasszikus néprajzi munkákban nem szereplő jelensége, hogy böjtölni számítógépről való lemondással, a kóla fogyasztás elhagyásával, vagy más, hasonló módon is lehet. „Nyilván akkor itt nem arról van szó, hogy ilyen húst nem esznek, olyan húst nem esznek, mert ha böjt az lemondás, akkor le lehet mondani a chipsről, a kóláról, arról az eszméletlen mennyiségű tévénézésről, meg az internetes játékokról, meg mindarról, ami teljes egészében elvonja a figyelmüket a normális emberi kapcsolatokról...”²⁴

Ez a szemlélet, ami által a tudatosságot és a böjt „valódi” értelmének kihangsúlyozását vállalják fel, leginkább a fiatalok körében volt tapasztalható. Találkoztam a vegetáriánus példával is, miszerint számukra a húsmentes táplálkozás nem lemondás, ezért nekik más önmegtartóztató cselekedet jelenti a böjtöt. „Na, most szerintem a böjt nem arról szól, hogy nem eszünk húst, mert például aki vegetáriánus, az nem böjtöl. Szóval mindenkinek az, amit a legjobban szeret, azt nem kell éppen akkor azon a napon megenni. Aki szeret egy csokit, azt nem eszi, önmegtartóztatás valamitől...”²⁵

Ez a szemléletmód a korábbi időkben, például a XX. század elején elképzelhetetlen volt, hiszen a paraszti kultúrában a csaknem kizárólagos élvezet az étel és italfogyasztás bizonyos szintjei voltak, s ezen belül is a hús számított fontos, rangos és tápláló alapanyagának.

„Többet kell imádkozni, tegyük fel, nekem van, stációkönyvem van, lourdesi könyvem van, de ez nem mindenkinek van. Szerdán, pénteken, hétfőn is elmondom a stációt, de ezt lehet huszan se mondják Pályiba.”²⁶ Egyfajta önkéntes vállalkozás lehet a többszöri imádkozás, vagy a nagyböjt időtartama alatti templomba járás is. Adatközlőim közül volt olyan, aki a jó magaviseletet emelte ki mint a böjt egyik fontos elemét. „Megnyilvánul még viselkedésben. Mondjuk én amúgy sem szoktam csúnyán beszélni, de aki tényleg oda tud figyelni, az még abban is meg tudja magát tartóztatni, hogy na akkor nem. Mértéktartás...”²⁷

Egyeseknek a jó cselekedetek jelentik azt a többletjelzőt, mely közelebb viszi őket Istenhez, a bűnbánathoz és a megbocsájtáshoz. Érdekes összehasonlítási példa lehet az orosz ortodox egyház második időszaki böjtje, a Velikij, mely a mi nagyböjt időszakunknak felel meg. Itt, ahogyan Tatiana Voronina írja, a „maslenitsa” (cheese week, azaz sajt hét) hetének utolsó vasárnapja a megbocsátás vasárnapja (ez a mi vajhagyónknak felel meg, amit szintén neveznek a megbocsátás vasárnapjának is). Ilyenkor minden ember feladata megbocsátani egymásnak.²⁸

„Szerintem ez nem arról szól végül is, hogy egyél vagy ne egyél, hanem a lelki megtisztulásról van itt szó, hogy jobban megértsd, jobban átértékeld így a dolgokat. Imádkozni, nem az hogy kell, hanem hogy szükséges, tényleg, hogy a Bibliát tanulmányozd, hogy imádkozz. És akkor sokkal jobban megérted és megvilágosít az ige, és akkor böjtben több időt töltöl ezzel...”²⁹

A nagyhét jelentősége és megvalósulása

Ez nagyböjt utolsó hete, s érdekessége, hogy minden nap rendhagyó szertartások valósulnak meg. Minden napnak megvan a maga különlegessége, amit a szentírás szövegei alapoznak meg. A nagyhét fő az elszáradt fügefá emléknapja, ekkor és a következő két napon is van Előszenteltek Liturgiája.³⁰

Ez egy megkülönböztetett és felfokozott időszak, hiszen ezért érdekes, hogy a *Magyar Néprajz* VII., görögkatolikus népi vallásossággal foglalkozó fejezetében – valószínűleg terjedelmi korlátok miatt – szinte meg sem említik.³¹ Míg a böjtöt lezáró, vasárnapi pászkaszentelésről számos leírást (és sokszor

²² Saját gyűjtés: S. Judit. Született: 1981.

²³ Ivancsó i. m. 163

²⁴ Saját gyűjtés: a falu parochusa 2011-ben.

²⁵ Saját gyűjtés: M. Zsuzsa. Született: 1987.

²⁶ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

²⁷ Saját gyűjtés: T. Beáta. Született: 1971.

²⁸ Voronina, Tatiana: Fasting food in the nineteenth and twentieth century russian orthodox tradition. In: Food and celebration. Szerk. Lysaght, Patricia. Zlacoba zrc/zrc publishing zrc sazu, Ljubljana, 2002. [65–76.] 65.

²⁹ Saját gyűjtés: S. Judit. Született: 1981.

³⁰ Ivancsó i. m. 150

³¹ Bartha i. m. 1988.

valóban megmaradnak a leírás szintjén) találunk, a nagyhét felfokozottságát, a nagyheti vallásos megnyilvánulásokat tárgyaló munkákból kevesebbet találkozhattunk.³²

A legfontosabb jellemző, amivel a nagyhét kapcsán találkoztam, az a szabályok felerősödése, a dolgok intenzitásának fokozódása. Az interjúkból kiderül, hogy sokan ilyenkor jobban figyelnek a táplálkozási normákra, vagy például többet imádkoznak. Az Előszenteltek Liturgiájának végzése is egyfajta többletet jelent a vallási hangulat felfokozódása kapcsán, ez a templomba járó hívek szempontjából különleges alkalom. „*Ez a böjti napok olyanok, hogy ilyenkor nagyon szép az Előszenteltek Liturgiája. Huszan szoktunk lenni, nem sokan, de én igen.*”³³

Ilyenkor a táplálkozási „szabályok” is felerősödhetnek (természetesen nem mindenki számára). Találkoztam olyan esettel, amikor az egyébként péntekeket tartó asszony a nagyhéten a kedd és csütörtök kivételével szigorú böjtöt tartott, míg az említett két napon hústalant. Ez a nagyheti különbség sok ember tudatában él, de ez nem feltétlenül jelent gyakorlati megvalósulást. A következő példa is bizonyítja ezt: „*Most jön az előbb, azt mondja: Te! Nagyhét van. Bűtölni kéne, annyit zabálok! Húst, húst meg húst.*”³⁴

Korábban már szó volt róla, hogy a nagypénteki böjtöt még 2011-ben is viszonylag sokan tartották. Ez nem csak az étkezés szabályait, a húsról, vagy az állati eredetű termékekről való lemondást jelentheti, de a fiataloknál például a különböző szórakozási formák (pl. diszkózás, kocsmázás) elkerülését is. Krisztus kereszthalálának napja az az idő, ami egy bizonyos szinten „túlélte” a XXI. század idejét, Ópályiban ma is sokan megkülönböztetett napként élik meg. „*Ha tudod, hogy Jézus halála van húsvétkor, akkor, nyilván ha gyászolunk, akkor nem bulizunk.*”³⁵

A nagypénteki húsfogyasztás „hírhedt” történeteket teremthet. Ilyen az egyik papról, konkrétan Turzán Józsefről szóló anekdota is: „*Turzán papnál nagypénteken bement valaki, ott ette a húst, oszt szalomát ett, oszt azt mondta, ű cukorbeteg, neki enni kell. Pedig pap vót.*”³⁶

Azzal a „szélsőséges” esettel is találkoztam, amikor az adatközlő büszkén állítja: ők igenis esznek húst nagypénteken. Ez nem meglepő, a dolgozat korábbi részeiben felhívtam a figyelmet a falu görögkatolikus híveinek sokféleségére, a vallási tradíciók elhagyásának, illetve elhalásának jelenségeire. „*Hogyne ennénk húst! Gyere ki majd pénteken, egyél egy kis húst!*”³⁷

A fogadott böjt

A fogadott böjt lényege az, hogy az egyén (esetleg egy közösség) önkéntes vállalással az időszak böjtökön és az egyház által előírt többi böjten kívül egy (esetleg több) általa választott napot, vagy minden hónap egy napját húsmentes böjttel, vagy szigorú böjttel és imádsággal tart meg. Ezek a napok leggyakrabban a péntek, illetve a szerdák, vagy a hétfők, de szinte akármilyen nap előfordulhat ilyen minőségben. Gyakori még az *első hétfő* fogadott böjt. Ez azt jelenti, hogy az egyén minden hónap legelső hétfőjén böjtöl. A fogadott böjt lényegi eleme egy kívánság, egy kérés az Isten felé. „*Megfogadod, ha kislányod lesz, vagy ha lesz gyermeked, akkor életed végéig böjtölsz egy napon.*”³⁸

A kívánságok sokszor gyermekáldásra, egészségre, beteg felgyógyulására irányulnak.

„*Hát valaki fogad bűtöt, hogy a gyermekének jó legyen, vagy a betegség elhagyja, azt ilyenekre szokták.*”³⁹

Találkoztam olyan nézetrel, miszerint ha teljesül a böjtöt fogadó kívánsága, már meg lehet szüntetni a böjtöt. Ezt a nézetet az ópályi görögkatolikus pap teljességgel elutasította. „*Ez nem úgy működik, hogy, na ha ő meggyógyult, majd akkor fog böjtölni.*”⁴⁰

³² Pászkaszenteléssel foglalkozó munkák például: *Bartha Elek*: Húsvéti pászkaszentelés a görögkatolikusok körében. In: Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. Szerk. *Küllös Imola*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 1999. 81–96.; *Magyar Márta*: „Szépséges pászka az Úr pászkája”. A görögkatolikusok húsvétikalács-készítésének hagyományos formái. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. Szerk. *Sz. Máthé Márta–Selmeczi László*. Debrecen, 1998. 275–285.

³³ Saját gyűjtés: T. Irén. Született: 1932.

³⁴ Saját gyűjtés: Sz. György. Született: 1960.

³⁵ Saját gyűjtés: T. Beáta. Született: 1971.

³⁶ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

³⁷ Saját gyűjtés: Sz. György. Született: 1960.

³⁸ Saját gyűjtés: S. Judit. Született: 1981.

³⁹ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

⁴⁰ Saját gyűjtés: a falu parochusa 2011-ben.

Egy másik elképzelés szerint, a fogadott böjtöt a kívánság teljesülése után is végezni kell, a legtöbben egy életen át végzik. Egy ópályi idős hölgy, mikor már nem volt képes (idős kora, betegsége) miatt tartani a fogadott böjtjét, felmentést kért a paptól. Az említett eset ügyében érdeklődtem a parochusnál, aki úgy vélte, a fogadott böjt alól felmentést ő nem adhat. „*Aki fogadott böjtöt vállal magára, ő határozza meg, hogy milyen napokon és milyen szigorúsággal akarja a böjtöt megtartani... én nem adhatok alóla felmentést, mert nem én fogadtam a böjtöt...*”⁴¹

Érdekes példa még a fogadott böjtire a szerelmi célú kívánság. Egy fiatal (az 1940-es, 1950-es évekről van szó) szerelméért imádkozott, majd amikor házassággal beteljesült a fiatalok közötti kapcsolat, megtartotta a fogadott böjtöt hálaból, egy életen át. „*Valakinek megtetszett valaki és imádkozott azért, hogy sikerüljön az a házasság, és besikerült és egy életen keresztül megböjtölte...*”⁴²

<i>A fogadott böjt típusa</i>	<i>Böjt a kívánság beteljesülése előtt</i>	<i>Böjt a kívánság beteljesülése után</i>
1. típus	x	x
2. típus	x	
3. típus		x

A fogadott böjt lehetséges megvalósulásai

A táblázatban jól látható, hogy a fogadott böjten belül 3 fő típust különböztethetünk meg. Az első típusra jó példa, amit fentebb egyik adatközlőmtől idéztem, amikor gyermekáldás előtt és után is tartja az egyén a fogadott böjtjét. A 2. típust a „megmagyarázó” elnevezéssel is lehetne illetni, hiszen a beteljesülés utáni böjt elhagyását sokszor az egyén egészségügyi állapotának romlásával, öregséggel is indokolják. A 3. típusba tartozik például a fentebb említett szerelmi céllal történő fogadott böjt. Ott a kívánság beteljesülése után kezdték a böjtöt és egy életen át tartották.

A ráböjtölés

A ráböjtölés nem tartozik a görögkatolikus (és semmilyen keresztény) egyház tanításának területe alá, ez a magyar néphit egyik eleme, egyfajta mágikus eljárás, a rontás egy formája. Dömötör Tekla így ír a ráböjtölésről: „*A magyar néphit szerint a böjttel, tehát önmagunk ételtől való megtartóztatásával mint varázsló eljárással, kényszeríteni lehet a természetfölötti erőket arra, hogy valamely kívánságunk teljesítse.*”⁴³ Később kiemeli az Angliában például „fekete böjtnek” nevezett jelenség egyik sajátos vonását: az ártó szándékot.

A ráböjtölés során egy adott személy egy másik személy ellen fogad böjtöt. A kívánság negatív, mondhatni keresztényi tanításoktól eltérő töltetű, tehát ártó szándékú. Ez a cselekvés akár a célszemély haláláig is tarthat, de minden nemű rossz csapás, ami a célszemélyt éri, a ráböjtölésnek is tulajdonítható. „*A ráböjtölés során a böjtöt fogadó személy a szokásos böjti napokon kívül a hétnek még egy napját (rendszerint a szombatot) megtartotta böjtnek, hogy ezáltal halálos betegségbe döntse azt a személyt, akire a böjtöt fogadta. Böjtöt fogadott például a megesett leány a legényre, ha az nem vette el; a feleség a hűtlen férjére; anyós a menyére. A ráböjtölés a vétkesnek tartott személy haláláig tartott.*”⁴⁴

Ópályiban csak az idősök körében ismert jelenség ez, a középkorúak és a fiatalok nem is hallottak ilyesmiről, de miután megtudták, mit takar a fogalom, mélységesen elítélték a „ráböjtölőket”. A parochus úr sem találkozott ezzel a jelenséggel, de ez sem véletlen, hiszen az ezt a jelenséget gyakorlók vagy ismerők is tudják, miről lehet, illetve miről nem lehet beszélni. Egy igen jó példa az ópályi ráböjtölésre egy ottani lakos esete, aki – több telke lévén – eladta területeit a helyi kisebbséghez tartozó, tehát a cigány családoknak. Sok haragost szerzett ezáltal, és családját egyik csapás éri a másik után, így azt beszélik a faluban, hogy az illetőre ráböjtöltek. „*Mind a két fia el van válva, a másik fiú beteg. Mondtam neki, az Isten megver; ráböjtöltek.*”⁴⁵

Érdekes, hogy nem találkoztam olyan emberrel, aki gyakorolta volna a ráböjtölést, még az idősebb adatközlők is csak hallomásból ismerték a jelenséget. A válaszokból kiderül egyfajta ítélezés az ezt

⁴¹ Saját gyűjtés: a falu parochusa 2011-ben.

⁴² Saját Gyűjtés: F. Erzsébet. Született:1940.

⁴³ *Dömötör Tekla*: A magyar nép hiedelemvilága. Corvina Kiadó, Budapest, 1981. 155.

⁴⁴ Magyar Néprajzi Lexikon: *ráböjtölés* címszó. Elérhető: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-818.html>

⁴⁵ Saját gyűjtés: F. Julianna. Született: 1936.

végző emberek felől, a válaszadók érezték, hogy itt valamilyen egyházi tanokon kívüli jelenségről van szó. „Az valakire nagyon rossz szándékból van, hogy érje az a rossz. Arra fogadja a bűnt, hogy megtörténjen az a rossz vele. Ez egy rossz dolog, egy önző dolog.”⁴⁶

Összegzés

A bűnt mindenkinek mást jelent. Egységességről és egy különleges ópályi mintáról beszélni nem lehet. Az viszont bizonyos, egy élő kultúrában létező, ma is működő, illetve működőképes jelenségről van szó. Nem merültek feledésbe a korábbi minták, hiszen, ha gyakorlatban nem is, de a köztudatban élnek még a klasszikus néprajzi munkákból oly jól ismert görögkatolikus bűnt főbb elemei. Kijelenthetjük, hogy a hitközség egy bizonyos része bűntől (bár ez egyénekenként változó intenzitású, időtartamú stb.), és akik nem bűntőlnek, valamit kapcsolnak a fogalomhoz, ha mást nem, a húsmentes étkezést. Az idősebb korosztály valószínűleg jobban ragaszkodik a gyerekkorában tapasztalt mintákhoz, sokuknál a „régies” elemek a gyakorlatban is felfedezhetőek. A középkorúak és a fiatalok helyzete is változatos képet mutat a témában, a „szélsőséges”⁴⁷ formáktól egészen a meg nem tartásig és a bűnről való ismeretek hiányosságáig sok mindennel találkozhatunk.

Szabad Boglárka

Egy elfelejtett népszokás: a kántálás

Tokaj-Hegyalján egy Szerencs közeli faluban, Legyesbényén láttam meg a napvilágot. Ötéves koromig éltem ott, de gyerekkoromban is, míg nagyszüleim éltek, sőt, most is, a fogyatkozó rokonság ellenére még mindig meglátogatom szülőfalumat. Ott ismertem meg a karácsonyi kántálás szokását, amelynek emléke még ma is elevenen él bennem.

December 24-én, karácsony vigíliáján (előestéjén) délután 3–4 óra között kezdtek az iskolás gyerekek a kántálást. Barátok, barátnők, testvérek, unokatestvérek, osztálytársak, iskolatársak összeálltak és együtt járták a falut. Felkeresték a csoportban lévők rokonainak, ismerőseinek a házát. Bementek az udvarra és az ablakon bekiáltottak: „Szabad-e az Istent dicsérni?” A válasz vagy az volt, hogy „Szabad”, vagy az, hogy „Dicsérd, ahogy tetszik [ahogy tudod].”

A válasz elhangzása után, az ablak alá állva elénekeltek egy, vagy két, a karácsonyi ünnepkörbe illő éneket, netán egy éneknek az összes strófáját. Az ismert énekek (*Mennyből az angyal*, *Csordapásztorok*, *Dicsőség mennyben az Istennek* stb.) mellett helyieket, kevésbé ismerteket is énekeltek.

Ott tanultam meg a gyermekek kedves kántálási énekét, amely a következőképpen mondja el a betlehemi történetet:

„Hideg szeles éjszakában,
Megjelent az Úr angyala.
Pásztoroknak, akik félték,
Mondá nekik ne féljetek,
Menjetek el Betlehembe,
siessetek!

A pásztorok nem értették,
Agyal szavát nem sejtették.
Ismét mondom, ne féljetek,
Agyal vagyok, jót hirdetek:
Menjetek el Betlehembe,
siessetek!

A pásztorok elindultak,
Betlehembe eljutottak.
Ott találták a Megváltót,
Jászolban a Szabadítót,
Barmok közt látták sírni a
Vigasztalót.

⁴⁶ Saját gyűjtés: T. Irén. Született: 1932.

⁴⁷ Ez alatt pusztán az egyházi előírásoknál szigorúbb bűntöt értem.